
Zdenko Čepič

Podjetništvo in revolucija (Stališča o zasebni gospodarski podjetnosti v politiki narodnoosvobodilnega gibanja)

Nobenega dvoma ni, da je z revolucijo bil spremenjen družbeni red in temu prilagojen gospodarski sistem, v katerem ni bilo več prostora za delovanje podjetništva oziroma podjetnikov kot sinonimov v gospodarstvu aktivnih lastnikov kapitala. Njihovo vlogo je prevzela država, na čelu katere je bila komunistična partija, ki programsko ni imela pozitivnega odnosa do zasebne lastnine.

Kakšen je bil odnos vodstva revolucije do nastajanja socialističnega gospodarskega organizma v posameznih obdobjih revolucije, ali je šlo predvsem za zanikanje in odpravljanje zasebne lastnine in zasebne pobude v gospodarstvu? Kljub poznavanju poglobitnih značilnosti gospodarstva v socializmu pri nas, je to vprašanje, ki zahteva razčlenitev na različne faze v pogledih na zasebno lastnino in podjetnost v času izvajanja revolucije. Dejstvo, da je mogoče v gospodarski politiki po drugi svetovni vojni v Jugoslaviji videti vpliv sovjetske doktrine in prakse, postavlja vprašanje, koliko je mogoče v tem razvoju slediti znanim fazam, ki so dale sovjetskemu socializmu v družbenoekonomskem pogledu značilne poteze - od vojnega komunizma preko NEP-a do planskega gospodarstva in kolektivizacije kmetijstva. Vprašanje je, koliko so se te faze kazale v primeru jugoslovanske socialistične revolucije. Elementi vsakega so so vsekakor pojavljali, vendar nikoli v povsem čisti obliki oziroma so se med seboj mešali in dopolnjevali glede na vojaško politične okoliščine v razvoju osvobodilnega boja in revolucije. V času vojne je tako mogoče opaziti predvsem značilnosti vojnega komunizma in NEP-a.

Dejstvo je, da je bila med drugo svetovno vojno v narodnoosvobodilnem boju v Jugoslaviji izvedena revolucija, ki je zaradi značaja političnih nosilcev odpora proti okupatorjem imela značaj socialistične revolucije. V času vojne je bilo izvedeno spreminjanje pravnega reda z zamenjavo politične oblasti; vzpostavljena in izgrajena je bila tako imenovana ljudska oblast s svojimi organi, narodnoosvobodilnimi odbori. Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja (NOG) je obseg revolucije zaradi prvenstvenega boja proti okupatorju skušalo omejiti le na politično področje, zato niso v nobeni programski izjavi želeli napovedovati spreminjanja družbenega reda in ekonomskih odnosov, temelječih na zasebni lastnini. To so v načelu pustili za takrat, ko bo revolucija na oblastno-političnem področju že zagotovljena. Posegi revolucionarne oblasti v lastništvo so znani sicer že v času vojne, vendar je bil večji del spreminjanja lastniških oziroma družbenoekonomskih odnosov izveden v prvem povojnem obdobju. Takrat je bila revolucija dokončno izvedena in gospodarstvo se je začelo razvijati na socialističnih osnovah.

Za revolucijo, kakršna se je izvajala v času vojne in neposredno po njej pri nas, je značilen "najradikalnejši prelom s podedovanimi lastninskimi razmerji."¹ Ta proces odpravljanja zasebne lastnine je potekal postopoma in različno intenzivno zaradi okoliščin, v katerih se je odvijal. Namen prispevka pa ni prikazati ukrepe spreminjanja lastninskih odnosov, marveč poglede, kakršni so bili v vodstvu revolucije v različnih obdobjih revolucije do zasebne lastnine in zasebne pobude v gospodarstvu v revoluciji. V času vojne so bili pogledi in razpoloženje različni, odvisni od vojaških političnih uspehov narodnoosvobodilnega gibanja. Ti pogledi so bili predvsem izraz politične taktike, ki so jo določale vsakodnevne življenjske potrebe osvobodilne vojne, po vojni pa zlasti obnove. Odnos do podjetništva je bil predvsem prakticističen in se je spreminjal, pri čemer je prihajalo do razkoraka med deklariranimi stališči in resničnim dogajanjem. Na koncu je to privedlo do domala popolne odprave zasebne lastnine v neagrarnih gospodarskih panogah. Značaj gospodarstva je bil prilagojen značaju politične oblasti.

"Sproščamo samo toliko elementov demokratične (socialistične - op. Z.Č.) revolucije, kolikor to zahteva osvobodilna borba",² je bilo vodilo, ki so se ga skušali držati v slovenskem narodnoosvobodilnem gibanju. Izvajali so namreč le tiste ekonomske posege, ki so sodili v okvir boja proti okupatorjem, predvsem pa proti njegovim sodelavcem. Spreminjanje lastninskih odnosov je imelo značaj 'patriotične nacionalizacije', osnovni način le-te je bila zaplemba (konfiskacija), kot kazen za sodelovanje z okupatorjem. Ta pa je imela politične, idejne in razredne vzroke, zato je mogoče tudi v ukrepih "patriotične nacionalizacije" videti razredne revolucionarne posege v lastnino.

Prvi posegi v lastnino v okviru 'patriotične nacionalizacije' v Sloveniji so znani iz prve polovice leta 1942,³ ko je narodnoosvobodilno gibanje dosegalo prve vojaške uspehe (osvobojeno ozemlje), ki so se politično izražali v vzpostavljanju organov revolucionarne oblasti. Na lastninskem področju se je poseglo predvsem v zemljiško posest, s poudarkom na razlaščenju tujih veleposestnikov,⁴ z na eni strani jasnim političnim ciljem "da vežemo kmete na OF tudi z gospodarskimi vprašanji",⁵ na drugi pa s praktičnim, zagotoviti sredstva za povračilo škode, ki jo je storil Slovincem okupator. 'Agrarna revolucija', izražena v odloku o razlastitvi tujih veleposestnikov, pa je bila omejena tako ozemeljsko

¹ Karl Marx-Friedrich Engels: Manifest komunistične stranke (Komunistični manifest). Izbrana dela, II. zvezek, Ljubljana 1971, str. 611.

² Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 2, dok. št. 98, (dalje DLR 2, 98), zaključne besede B. Kidriča na partijski konferenci na Kočevskem Rogu od 5. do 8.7. 1942, str. 267.

³ V jugoslovanskem okviru je bila zaplemba kot kazen za sodelovanje z okupatorjem proti NOG "uzakonjena" prvič v t.i. Fočanskih predpisih, izdanih v začetku februarja 1942 v Foči (avtor Moša Pijade, po nalogu CK KPJ). V Sloveniji je prišlo vodstvo slovenskega NOG do ukrepa zaplembe imovine tujih veleposestnikov neodvisno od Fočanskih predpisov. Glej Zdenko Čepič: O ukrepih za spreminjanje družbeno-ekonomskih odnosov leta 1942 v Sloveniji. Borec XXXIX, 1987, št. 10, str. 643-665.

⁴ DLR 1, 150, str. 316.

⁵ DLR 1, 151, pismo E. Kardelja J. Brozu-Titu 29.3. 1942, str. 324.

kot tudi programsko, kajti z odlokom je bil poseg v zasebno lastnino omejen na zemljiško lastnino in pogojevan z narodnostjo lastnika. Kljub izraženemu namenu po spreminjanju lastninskih odnosov je to torej ostalo omejeno, zakrit pa je ostal tudi končni cilj revolucije, "ker današnji tip še ni demokratična revolucija na prvem mestu, današnji tip je osvobodilna vojna."⁶

Kljub pojavom poseganja v lastniške odnose pa se v času vojne niso v večjem obsegu reševala vprašanja spreminjanja lastnine in družbenoekonomskih odnosov. Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja je to tudi jasno izražalo; čeprav je spreminjanje oblasti, kar je že značilnost revolucije izpovedalo. V izjavi Vrhovnega štaba NOV in POJ in AVNOJ, ki je znana kot izjava Tito-Ribar (podpisnika v imenu teh dveh organov narodnoosvobodilnega gibanja), je bila zaradi očitne potrebe jasno predstaviti smotre in namere tega gibanja, od namenov revolucionarnega družbenega značaja poudarjena zamenjava oblasti na krajevnih nivojih zaradi njihovega sodelovanja z okupatorjem. Posebej pa je bila izražena nedotakljivost privatne lastnine ter zagotovljena polna "možnost zasebne pobude v industriji, trgovini in poljedelstvu".⁷ Ko je Kardelj to izjavo komentiral nekaj mesecev kasneje, maja 1943, je sicer zagotovil, da "globljih sprememb v socialnem oziru, a zlasti v lastninskem pogledu NOG ne izvaja in tudi niso v njegovem programu", hkrati pa je zapisal, da "to ne pomeni, da se komunisti odrekajo svojemu končnemu cilju."⁸ To je slej kot prej veljalo tudi za spremembe v lastninskih odnosih.

Zagotovitev nedotakljivosti zasebne lastnine in pobude v izjavi Tito-Ribar je mogoče razumeti kot izraz taktike v izvajanju revolucije v pogojih osvobodilne vojne, saj je takrat, ko je bila napisana (8. februar 1943) to doživljalo težke vojaške in politične trenutke z izgubo osvobojenega ozemlja t.i. Bihaške republike. Ko je bila objavljena in komentirana v Sloveniji (maja 1943), je slovensko NOG z zborovanjem aktivistov OF na Pugledu konec aprila sprejelo enotnost vodstva, ki si ga je z Dolomitsko izjavo zagotovila KPS: To je bil verjetno vzrok, da je izjavo Tito-Ribar Kardelj tedaj pokomentiral, čeprav je bila objavljena že prej.⁹

Poleg izjave Tito-Ribar pa je vodstvo jugoslovanskega NOG v času vojne še nekajkrat deklarativno zagotovilo zasebno lastnino in pobudo. V drugem sporazumu med Titom in Šubašičem, podpisanim v začetku novembra 1944 v Beogradu, je bilo zagotovilo, da bo do sprejetja ustave "posebej poudarjena in zagotovljena pravica lastnine in zasebne pobude."¹⁰ V izjavi začasne vlade DFJ, ustanovljene v začetku marca na osnovi dogovora iz beograjskega sporazuma, je

⁶ Glej opombo 2.

⁷ Ljudska pravica VII, maj 1943, št. 5-6. Izjava je bila objavljena že v Slovenskem poročevalcu IV, 17.2. 1943, št. .

⁸ Prav tam; Edvard Kardelj: Zbrana dela, VII. knjiga, dok. 73 (rokopis, Knjižnica INZ, elaborati).

⁹ Julija 1943, ko se je pričakoval padec fašizma v Italiji in konec okupacije, so Izjavo Tito-Ribar lepili po Ljubljani, kar bi lahko pomenilo, da je vodstvo NOG želelo z njenimi stališči seznaniti širši krog prebivalstva. Makso Šnuderl: Dnevnik 1941-1945, 1, V okupirani Ljubljani. Maribor 1993, str. 529 (zapis 22.7. 1943).

¹⁰ Slobodan Nešović: Stvaranje nove Jugoslavije. Beograd 1981, str. 556.

vlada zagotavljala popolno svobodo in pomoč zasebni pobudi v gospodarstvu, "brez katere si ni mogoče zamisliti obnovo države." Po drugi strani pa je prav zaradi obnove postavila za brezpogojno plansko poseganje države v organizacijo in vodenje gospodarstva.¹¹ Slednje je imelo predvsem praktičen namen glede organiziranja obnove od lokalne ravni preko federalnih enot do celotne države iz enega centra, torej je šlo za centralizacijo kot način vodenja in v tem smislu za poseganje države v lastninske odnose. Izjava o sodelovanju med zasebno pobudo in državo je imela praktični, pa tudi politični vzrok.

O načrtnem gospodarstvu kot najustreznejšem načinu vodenja v tistem trenutku v Sloveniji in o položaju zasebne lastnine in podjetnosti je bil govor že na Zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju v začetku oktobra 1943. To je bila potreba zaradi vsiljene avtarkije, v kateri se je osvobojeno ozemlje znašlo jeseni 1943. Osnovna zahteva je bila v strnitvi vseh gospodarskih sil za potrebe NOG po geslom "Vse za vojsko, vse za zmago". V ta namen je IOOF izdal odlok o omejitvi prometa z nepremičninami, gospodarskimi podjetji in imovinskimi pravicami,¹² z namenom preprečevati špekulacije oziroma skrivanja in "odtekanja kapitala" s partizanskega ozemlja in zagotoviti potrebno preskrbo. S tem so bile pravice razpolagati z zasebno lastnino omejene,¹³ dopustne samo z dovoljenjem organa oblasti (upravne komisije). V odloku je bila predvidel tudi možnost, da "gori naznačena podjetja se za vojni čas po potrebi postavljajo pod nadzorstvo."

Gospodarsko dejavnost, kakršna se je razvijala jeseni 1943 na osvobojenem ozemlju, je mogoče označiti kot vojno gospodarstvo in po besedah dr. Marijana Breclja¹⁴ "vojno gospodarstvo ne more dopuščati tistih oblik gospodarjenja, ki so sicer dopustne v normalnih časih. Ne zato, da bi se poseglo v zasebno lastnino in v zasebno dejavnost; zaradi vojne so nujno potrebne nekatere omejitve dosedanjega načina gospodarjenja."¹⁵ Takšno poseganje v zasebno gospodarsko pobudo brez

¹¹ Prav tam.

¹² Makso Šnuderl: Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji. Ljubljana 1949, dok. 93 (dalje Šnuderl, Dokumenti, 93), str. 114. Po Šnuderlovem mnenju so bila v tem odloku izražena prva načela gospodarske zakonodaje. Temu ukrepu je verjetno botroval tudi dr. L. Vavpetič, ki je imel na seji IOOF, na kateri so ga sprejeli (18.10. 1943), referat o gospodarskih vprašanjih in potrebnih ukrepih za delovanje gospodarstva.

Edvard Kardelj je v Ljudski pravici (VII, 8.10. 1943, št. 8) ta ukrep pojasnil: "V teh dneh je treba mobilizirati vse sile slovenskega ljudstva. To mora biti odgovor na sovražnikove poskuse, zlomiti odpor slovenskega naroda. V tem smislu je treba razumeti vse odloke Osvobodilne fronte in vodstva naše Narodnoosvobodilne vojske o splošni vojaški in civilni mobilizaciji na osvobojenem slovenskem ozemlju."

¹³ Pod začasno zaporo so bile postavljene tudi vloge in tekoči računi pri vseh denarnih zavodih, za kontrolo tega pa so bili predvideni komisariji, imenovani od okrožnih odborov OF; odlok o tem je 17.9. 1943 izdala Upravna komisija za osvobojeno slovensko ozemlje, oz. njen odsek za finance. Glej Šnuderl, Dokumenti, 78, str. 89.

¹⁴ O gospodarstvu in finančah je na Kočevskem zboru govoril dr. M. Breclj, vendar je pri pripravi tega referata v veliki meri sodeloval dr. L. Vavpetič. Njegovi pogledi na zasebno lastnino in podjetnost so se kazali v tem referatu. Makso Šnuderl: Dnevnik, III. del (zapis 5.10. 1943), rokopis pri avtorju.

¹⁵ Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota II, fasc. 459, mapa I (dalje AS II, 459/I); v knjigi Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, dokumenti, Ljubljana 1953 (dalje Kočevski zbor), navedenega dela ni.

spreminjanja lastništva je bilo označeno za načrtno gospodarstvo. Po besedah dr. Marijana Breclja namen tega ni bil, "da postavi gospodarstvo kar čez noč na temelje kakega novega družbenega sistema." Osnovni namen je bil v reševanju vprašanj gospodarstva in prehrane v kar največjo korist skupnosti, "zato ti gospodarski ukrepi nikakor ne posegajo v vprašanje zasebne lastnine, pač pa se dotikajo prostega razpolaganja z zasebno lastnino le toliko, kolikor to zahteva vojni čas."¹⁶

Svobodno razpolaganje z zasebno lastnino je bilo torej omejeno in vsa gmotna sredstva so bila vključena - mobilizirana¹⁷ za osvobodilni boj. Breclj je to imenoval tudi 'vojni komunizem', kar je v resnici pomenilo moralno in materialno dolžnost vsakega Slovenca, da prispeva vso svojo lastnino za narodnoosvobodilni boj. 'Vojni komunizem' je bil bolj moralnopolitično načelo kot pa način prave gospodarske politike z značilnimi ukrepi kot nacionalizacija in centralizacija, čeprav je v sebi nosil vse druge značilnosti, saj je v resnici šlo za militarizacijo gospodarskega življenja.¹⁸

O zasebni lastnini in njenem takratnem pomenu je na Kočevskem zboru spregovoril tudi Edvard Kardelj. Dejal je: "V vojnem času smo in v vojnem času je treba marsikatero **privatno lastnino okrepiti** (podčrtal Z.Č.), marsikatero mero podvzeti, ki bi jo v mirni dobi ne bilo potrebno."¹⁹ V teh besedah se skriva taktični odnos do zasebne lastnine v revoluciji. Kažejo pa tudi, da so tedaj poleg izjavljanega 'vojnega komunizma' bili prisotni tudi elementi nepovstva.

Poseganje v zasebno lastnino in omejevanje svobodnega razpolaganja z njo brez spreminjanja lastninskih odnosov, z namenom varovati jo za svoje potrebe in jo že usmerjati, je bilo izraženo v odlokih sprejetih na prvem zasedanju SNOS v Črnomlju februarja 1944. Takrat je SNOS kot parlament sprejel tudi odloke, s katerimi je želel zaščititi nekatere panoge in jih pripraviti za čas po koncu vojne. V odloku o obvezni obdelavi plodne zemlje in o zaščiti semen ter plemenske živine je bilo zapisano, da je pravica in dolžnost organov oblasti dajati za to

¹⁶ Kočevski zbor, str. 126-127.

¹⁷ Šnuderl, Dokumenti, 84, str. 99; sklep Zbora odposlancev o splošni mobilizaciji vse ljudske sile in vseh gmotnih sredstev slovenskega naroda.

¹⁸ Odsek za industrijo pri Upravni komisiji se je 9.10. 1943 sestal z zastopniki industrijskih podjetij, ki so bila na takratnem osvobojenem ozemlju (to so bili predvsem tekstilni in usnjarski obrati), in ugotovili njihove zaloge surovin ter koliko izdelkov lahko pričakujejo iz njih. Na sestanku je bilo dogovorjeno, da izdelovalci cen ne smejo dvigati, sklenili pa so tudi, da zaslužek zaposlenih delavcev ne sme pasti pod eksistenčni minimum. Partizanska oblast je ta sestanek razumela kot prostovoljno vključitev industrialcev v vojno gospodarstvo. AS II, 440/IV; glej še Metod Mikuž: Slovensko partizansko gospodarstvo. Ljubljana 1969, str. 51-52; Miroslav Stepančič: Partizansko gospodarstvo in oskrba partizanske vojske na Dolenjskem in Notranjskem 1941-1945. Ljubljana 1989, str. 124-125.

¹⁹ AS II, 459/I. Govor E. Kardelja natisnjen v knjigi Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, se v navedenem citatu bistveno razlikuje od navedbe v arhivu in je vsebinsko povsem nasproten; namesto "privatno iniciativo okrepiti" je v knjigi objavljeno "privatni interes potisniti ob stran" (podčrtal Z.Č.). str. 90. Kardelj se je verjetno v resnici zavzel za okrepitev zasebne lastnine, vendar pa je kasneje, ob objavi spremenil tako, da je ustrezalo pogledom na lastnino iz leta 1953.

pobude, nuditi pomoč, po potrebi pa izdajati primerne ukrepe.²⁰ V tem so bile pojavne oblike 'vojnega komunizma'. Oblast je vzela pod zaščito tudi vse gozdove na slovenskem ozemlju, napovedala ustanovitev Komisije za zaščito gozdov z nalogo proučevanja gozdnega bogastva in možnosti smotrnega in načrtnega izkoriščanja gozdov.²¹ S tem je partizanska oblast dala gozdu značaj skupnega slovenskega narodnega bogastva ne glede na njegovo lastništvo.

Od kočevskega zbora do črnomeljskega zasedanja SNOS se odnos do zasebne lastnine in pobude ni bistveni spremenil. Prosto delovanje zasebne lastnine je bilo omejevano iz praktičnih razlogov, v čemer je mogoče videti značilnosti 'vojnega komunizma'. SNOS je potrdil odlok o omejitvi prometa z nepremičninami, kar je začasnosti tega ukrepa jeseni 1943 na takratnem osvobojenem ozemlju dajalo že večjo trajnost oziroma je bil namenjen že za čas po vojni. Breclj je njegov namen pojasnil z načelom pravne države, "da se bomo mogli v prihodnosti v danem primeru sklicevati na odloke, ki so bili izdani od slovenske narodne (ljudske - op. Z.Č.) oblasti."²² V lastninske odnose je partizanska oblast torej posegla posredno, neposredno pa glede zaplenjene imovine na osnovi 'patriotične nacionalizacije'. Ta imovina je predstavljala zasnovo nove, državne lastnine, za njeno izkoriščanje pa je bila ustanovljena Komisija za upravo razlaščene imovine na slovenskem ozemlju.²³

Pomladi 1944 je stališče do gospodarskih vprašanj, vključno z odnosom do zasebne lastnine in pobude izpovedal tudi Centralni komite KPS. V okrožnici partijskim organizacijam je zapisal: "Razviti moramo tudi na gospodarskem poprišču iniciativo ljudskih množic samih. Dejansko stanje 'vojnega komunizma', ki je bilo uvedeno ponekod zaradi mehaničnega poenostavljanja poslov in nalog s strani naših aktivistov je treba energično prelomiti in ga nadomestiti po eni strani z vzbujanjem privatne iniciative (podčrtano v originalu), z organiziranim izkoriščanjem **privatne iniciative** zaledja in vojske, z organiziranimi in dobro zasnovanimi gospodarskimi kampanjami, po drugi strani pa z organizirano in načrtno oskrbo naše vojske."²⁴ Partija je torej pojavom 'vojnega komunizma' nasprotovala slej kot prej iz taktičnih oziroma praktičnih in ne idejno političnih razlogov.²⁵ Praktični razlogi so verjetno prisilili vodstvo NOG v popuščenje odnosa

²⁰ Šnuderl, Dokumenti, 119, str. 146-147.

²¹ Šnuderl, Dokumenti, 121, str. 148-149.

²² Dr. Marijan Breclj: O gospodarskih, finančnih in zdravstvenih problemih, nalogah in ukrepih, Referat na I. zasedanju SNOS. 1944, str. 15.

²³ Šnuderl, Dokumenti, 120, str. 147-148. Komisijo je imenovalo Predsedstvo SNOS 19.4. 1944 kot Komisijo za upravo narodne imovine, torej je bilo spremenjeno ime, "ker nam to lahko v političnem pogledu brez potreb povzroča težave" (AS II, 449/II; dopis P SNOS odseku za gospodarstvo 17.5. 1944, števil. 175/44-K), razširila pa se je tudi njena pristojnost; upravljala je tudi s predvojno državno imovino in z zapuščeno imovino, torej je izvajala sekvester.

²⁴ AS II, 10/I.

²⁵ Morda je takšna usmeritev CK KPS nastala tudi pod vtisom predavanja E. Kardelja v partijski šoli marca 1944 "Strategija in taktika osvobodilne borbe", v katerem se je med drugim skliceval na Lenina, češ da za vse države ni nujen 'vojni komunizem', je pa nujen NEP, vendar samo po ekonomski, ne pa po politični plati. AS II, partizanski tisk, sign. 1055.

do zasebne lastnine in pobude. Namesto ukrepov omejevanja zasebne lastnine naj bi ta pridobila na pomenu v gospodarstvu in zaživela ter pritegnila na gospodarskih osnovah tiste, ki so imeli v rokah potrebne gospodarske, predvsem preskrbne vire za vojsko, pa tudi civilno prebivalstvo. V tem zasuku, ko je zasebna pobuda bila postavljena proti 'vojnemu komunizmu', ki kot izgleda, ni dajal pravih rezultatov, dogajale pa so se tudi nepravilnosti pri rekvizicijah in zaplembah, kar je imelo slabe politične posledice za NOG, je mogoče videti pojav nekakšnega NEP-a.

To je bilo nasploh obdobje v narodnoosvobodilnem boju, ko je Partija nastopala v lastnih vrstah proti 'levim' odklonom in sektaškim pojavom. Na konferenci partijskih organizacij 'Ljubljanske pokrajine' konec maja 1944, je Miha Marinko ugotovil, da pojavi 'vojnega komunizma'²⁶ paralizirajo zasebno pobudo ter da se je potrebno zavedati, da se še ne ustvarjajo cilji iz maksimalnega programa Partije, zato je priporočil dajanje večjega poudarka zasebni pobudi, "ki bo dala zaupanje privatni posesti in dala vzpodbudo k občemu dvigu proizvodnje ... Nujno je, da organiziramo proizvodnjo, ki bo prispevala k občemu dvigu narodnega gospodarstva." Pri tem je menil, da je naloga oblasti na osvobojenem ozemlju, "da se doseže izmenjava blaga na čisto trgovski način."²⁷

To je dobilo odmev tudi v praktičnem ravnanju organov oblasti. Tako so se v juniju 1944 člani oddelka za trgovino, odseka za gospodarstvo, Predsedstva SNOS srečevali s trgovci po Beli Krajini in razpravljali o organizaciji in delovanju zasebne trgovine. Zaradi pomanjkanja blaga so se sklenili združiti v nabavno-prodajne zadruge in tako organizirati blago iz nabavnih centrov, iz Ljubljane, Novega mesta, Karlovca, Rijeke, Zagreba pa tudi iz Trsta. Na ta način so želeli preprečevati tudi tihotapstvo in črnborzijanstvo.²⁸ Za poživitev trga na zasebni osnovi je Denarni zavod Slovenije dal na razpolago kredit v višini petih milijonov lir, iz odloka o maksimiranih cenah pa je bila izločena vrsta predmetov, ki so se začeli prosto prodajati.²⁹

Konec poletja 1944 so se zaradi pričakovanja hitrega konca vojne začele priprave za prevzem oblasti na vsem slovenskem ozemlju. Glede gospodarstva je bilo stališče vodstva KPS, da je potrebna "srednja pot razvoja". V preskrbi naj bi delovala dva sistema; eden na osnovi svobodno oblikovanih tržnih cen, torej zasebna pobuda, drugi pa pod vodstvom oblastnih organov oziroma gospodarskih komisij po maksimiranih cenah. Kardelj je opozoril na eni strani na pričakovan pojav špekulantov, ki bodo razmere ob "zlomu" skušali izrabiti za bogatenje in nastopanje proti oblasti, na drugi pa nujnost odpravljanja pojavov 'vojnega

²⁶ Kot pojav 'vojnega komunizma', ki je dušil gospodarsko pobudo, je Dušan Bravničar, na konferenci je zastopal Odsek za notranje zadeve, navedel primer, ko so v Črnomlju mobilizirali vse obrtnike, jim dali skupno hrano in prenočišče ter prepovedali, da bi za svoje delo prejeli plačilo.

²⁷ AS II, 506/V.

²⁸ AS II, 473/I; poročilo odseka za gospodarstvo, oddelka za trgovino, št. 646-T, 24.6. 1944.

²⁹ AS II, 477/III.

komunizma', ki bi lahko dušili potrebno zasebno pobudo v gospodarstvu.³⁰ Glede ukrepov za prevzem gospodarskega življenja so pripravili podrobna navodila, kako zavarovati tovarne in kako zagotavljati njihovo nadaljnje nemoteno obratovanje. V navodilih, izdal jih je oddelek za obrt in industrijo odseka za gospodarstvo pri Predsedstvu SNOS, je bilo poudarjeno, da sta zasebna lastnina in pobuda zajamčeni, vendar pa da bodo obrati in podjetja pod kontrolo revolucionarne oblasti ter da bodo vodena s ciljem "skupnih interesov in koristi". Za kontrolo so bili predvideni upravitelji in komisariji, prvi za zaplenjena podjetja, drugi pa za tista, katerih lastniki niso bili povsem naklonjeni narodnoosvobodilnemu gibanju. Ta naj bi imel v resnici nalogo v imenu oblasti kontrolirati upravljanje podjetja ali ga kar voditi s ciljem "skupnih interesov in koristi".³¹ Formalno zasebna lastnina še ne bi bila odpravljena, v resnici pa bi bilo omejeno njeno svobodno poslovanje. S tem bi bila nad podjetjem, katerega lastnik ne bi bil povsem politično zanesljiv po mnenju revolucionarne oblasti, izvajana v resnici neka oblika sekvestra.

Sekvester kot začasno upravljanje imovine od države pa je bil vsebovan tudi v temeljnem ukrepu za poddržavitev lastnine na osnovi zaplembe v vsedravnem merilu, v odloku Predsedstva AVNOJ-a z dne 21.11. 1944.³² Pod sekvester je prišla lastnina odsotnih oseb in tista, ki so jo okupatorske oblasti lastnikom prisilno odtujile, pa tudi lastnina zavezniških ali v vojni nevtralnih držav. Kljub temu, da sprememba lastništva s tem sicer ni bila izvedena, pa je materialni učinek sekvestra bil v resnici takšen, kot če bi bila izvedena nacionalizacija, kajti država kot "začasni upravitelj" je razpolagala z vso ustvarjeno akumulacijo.

V pogledih revolucionarne oblasti na prevzem oblasti in povojni gospodarski ustroj je bil obstoj zasebne lastnine zagotovljen, vendar so bile v nekaterih točkah za njeno delovanje predvidene omejitve. Na osnovah, postavljenih v začetku jeseni 1944 za prevzem oblasti v gospodarstvu, je bilo prevzemanje in nadaljnje vodenje gospodarskih podjetij v Sloveniji tudi izvedeno ob koncu vojne maja 1945.

O pripravah za delovanje gospodarstva po koncu vojne, še bolj pa o njegovem ustroju so razpravljali tudi sodelavci v okviru strokovnih in znanstvenih teles slovenskega osvobodilnega gibanja. Tovrstna dela v obliki napisanih elaboratov za Znanstveni inštitut pa tudi kot razprave v Študijski komisiji pri Predsedstvu SNOS,³³ sicer niso imela neke posebne politične teže in tudi niso bila povsem v sozvočju s pogledi Partije, kajti večina piscev je izhajala iz vrst t.i. delovne

³⁰ Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota I (dalje AS I), fond CK KPS, zapisek s seje CK KPS, 1.9. 1944.

³¹ Arhiv Republike Slovenije, fond Ministrstvo za industrijo in rudarstvo (dalje AS, MIR), fasc. 1, mapa 2.

³² Uradni list DFJ, 2, odlok št. 25, 6.2. 1945, Odlok o prehodu sovražnikovega imetja v državno lastnino, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasegi (sekvestru - op. Z.Č.) imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile. Več o tem glej Z. Čepič: Prispevek k proučevanju ekonomskih vidikov revolucije v obdobju NOB. Prispevki za novejšo zgodovino, XXVII, 1987, 1-2, str. 133-163.

³³ Z. Čepič: Obravnava ključnih vprašanj povojnega gospodarskega ustroja v delu znanstveno-strokovnih ustanov predsedstva SNOS. Prispevki za novejšo zgodovino (dalje PNZ) XXVI, 1986, 1-2, str. 113-150.

inteligence in niso bili člani Partije; bili so tudi zadržani do hitrega in splošnega spreminjanja obstoječih družbenoekonomskih odnosov in so težili predvsem k boljši organiziranosti gospodarskega življenja. Ta naj bi bila prilagojena spremembam na političnem področju, pri čemer so bili za spoštovanje zasebne lastnine in podjetnosti v povojnem gospodarsko političnem sistemu. Ta naj bi deloval na načelih načrtnega gospodarstva, temelječega na "sodelovanju vseh v dobrobit vseh."³⁴ Nejasnosti so bile prav okoli načrtnega gospodarstva oziroma glede tega, ali to zahteva že tudi spremembo lastninskih in družbeno ekonomskih odnosov. Menili so da to sicer ni nujno, da pa bo moralo biti vse gospodarstvo pod kontrolo države, vključno podjetja v lasti tujega kapitala, država pa mora imeti prevlado glede lastnine proizvodnih sredstev. To je predvidevalo krepitev državne lastnine na osnovi 'patriotične nacionalizacije' in njeno sožitje z zasebnim sektorjem v gospodarstvu, nad katerim pa bi država izvajala kontrolo. Država naj bi vodila gospodarsko življenje od proizvodnje do razdeljevanja po najracionalnejši poti ob dopuščanju zasebne pobude.³⁵ Načrtno gospodarstvo (ali gospodarstvo po načrtu) bo moralo biti takšno, v katerem "ne sme vladati slučaj in interes posameznika, ampak za vse obvezen red in interes skupnosti ... ob polnem dopuščanju in celo pospeševanju privatne iniciative posameznikov," zajeti pa bo moralo vse lastninske gospodarske sektorje. Ti naj bi po mnenju Lojzeta Dularja bili državni, združeni in zasebni. Za slednjega je pridvidel, da bo obsegal kmetijstvo in gozdarstvo, razen veleposestev,³⁶ trgovino, denarne zavode in zavarovalnice. Industijo in rudarstvo je Dular namenil državi, v kateri je videl organizatorja in voditelja gospodarstva po načrtu, kajti "liberalizem v gospodarstvu bi nas vrgel na tla," je menil. To kar je predlagal Dular, je imelo značilnosti državnega kapitalizma. Dular torej ni pogojeval načrtnega gospodarstva s pretiranimi posegi v lastninsko stanje, razen na osnovi 'patriotične nacionalizacije', medtem ko je dr. Milan Lemež videl možnost tako vodene gospodarstva samo v socialističnem družbenem redu, "kjer je delovno ljudstvo lastnik in gospodar nad produkcijskimi sredstvi." Dr. Lado Vavpetič se je zavzel za zasebno lastnino, če ta ni pomenila sredstva izkoriščanja oziroma je bil za to, da se ji omogoči svobodno delovanje in razvoj, dokler njeni interesi ne pridejo v nasprotje z državo in njenim političnim sistemom.

V razpravah v Študijski komisiji so izrazili zahtevo po sodelovanju zasebne trgovine v povojnem gospodarskem življenju. O tem je govoril načelnik odseka za trgovino France Novak in navedel vzroke, zakaj je to potrebno: zaradi njenih materialnih sredstev, organizacijskih sposobnosti in vzpostavljenih poslovnih zvez doma in v tujini.³⁷ To je bil prakticističen pogled na nujnost udeležbe zasebne trgovine, katerega so podprli tudi drugi udeleženci razprav o povojni problematiki.

³⁴ AS II, 458/VIII, Lojze Dular: Potrebni ukrepi ob zlomu. Elaborat napisan pomladi leta 1944.

³⁵ Prav tam.

³⁶ Veleposestva so bila tedaj že razlaščena oz. zaplenjena na osnovi odloka IOOF iz začetka aprila 1942; glej op. 4.

³⁷ AS II, 458/I; Zapisnik diskusijskega sestanka Študijske komisije 13.12., 14.12. in 20.12. 1944.

Pobude in razmišljanja strokovnjakov v okviru ustanov slovenskega narodno-osvobodilnega gibanja o bodočem ustroju gospodarstva kažejo predvsem na realno problematiko, ki se je v zaključnem obdobju vojne postavljala za povojni čas. Neposrednega vpliva na politiko niso imela, morda pa so stališča učinkovala na Borisa Kidriča, da je govoril o možnosti mirnega razvoja v socializem, "čisto evolucijskim potom s forsiranjem državnega gospodarskega sektorja preko državnega kapitalizma v socializem."³⁸ To je pomenilo sicer krepitev gospodarskega položaja in vloge države, ni pa bilo še govora o radikalnem poseganju v zasebno lastnino v gospodarstvu.

Za povojni razvoj celotnega gospodarskega sistema je bilo ključnega pomena predavanje (po radiu Beograd) Edvarda Kardelja 13. februarja 1945, ki je imelo političnoprogramski značaj za ustroj povojnega gospodarstva.³⁹ Kardelj je izhajal iz ugotovitve, da gospodarstvo še "ni stopilo iz splošnih okvirov kapitalizma", ki bo zato deloval po treh lastniških sektorjih: državnem, združenem, zasebnem. To naj bi po njegovem mnenju ustrezalo socialni strukturi nove državne oblasti. Favoriziral je državni sektor, kajti "bistveno je, v čigavem interesu je in se razvija državni gospodarski sektor", združenemu je namenil vlogo "branika proti izkoriščevalskim težnjam", za privatnega pa je predvidel načeloma svoboden razvoj. Država naj bi sicer imela nadzor in izvajala ukrepe proti pojavom špekulantstva,⁴⁰ najvažnejše sredstvo intervencije države v zasebnem sektorju pa naj bi bilo preko kreditne politike. V trgovini pa naj bi država posegala tudi preko zadrug.⁴¹ Zadruga naj bi postale sredstvo za izrinjanje zasebnega sektorja zlasti v trgovini preko nabavno-prodajnih zadrug.

Gospodarski pomen zasebnega sektorja kljub krepitvi državnega na osnovi zaplemb še vedno ni občutno upadel in ga ni bilo mogoče brez nevarnosti političnih posledic enostavno odpraviti, kar je revolucionarno oblast dejansko prisiljevalo v stanje podobno NEP-u. Trenutek, ko bi se zasebni sektor in zasebna podjetnost lahko odpravila brez posledic za gospodarsko in tudi politično življenje, še ni nastopil.

Na osnovi Kardeljevih smernic je dr. Lado Vavpetič pomladi 1945 napisal elaborat O smotrenem gospodarstvu pri nas, v katerem je skušal postaviti načela in organizacijo povojnega slovenskega gospodarstva. Poleg državnega in združ-

³⁸ Pravna fakulteta, Inštitut za javno upravo, arhiv Lada Vavpetiča, zapisnik 12. seje Študijske komisije in IO OF, 10.1. 1945.

³⁹ AS II, 432/III. IO OF je v okrožnici pokrajinskim in okrožnim odborom OF Kardeljevo predavanje označil kot "pomemben in važen govor, ki ga moramo smatrati za direktive naše sedanje in bodoče politike."

⁴⁰ O nekaterih načinih špekulacije v Beogradu in Srbiji pomladi leta 1945 (iz teh izkušenj je izhajal tudi Kardelj) glej Branko Petranović: Političke i pravne prilike za vreme privremene vlade DFJ. Beograd 1964, str. 34-37. Konec aprila 1945 je Predsedstvo AVNOJ sprejelo po hitrem postopku Zakon o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže. Glej Z. Čepič: Načini zaostrovanja razrednega v zaključnem obdobju NOB (v luči zakonskih ukrepov). PNZ, XXX, 1990, 1-2, str. 126-129.

⁴¹ Edvard Kardelj: Pot nove Jugoslavije. DZS, Ljubljana, 1945, str. 101.

nega sektorja je zagovarjal obstoj zasebne lastnine in pobude, nad katerima pa naj bi imela država kontrolo. Določala naj bi cene in kontrolirala dobiček, v katerem je videl osnovni izraz gospodarske dejavnosti in emparativ delovanja v zasebnem sektorju. Da pa bi bila kontrola sploh mogoča, je zahteval odpravo anonimnosti kapitala v delniških družbah. Poseganje države v gospodarstvo po njegovem mnenju ne bi smelo biti v obliki prisile, razen če bi interesi zasebnega sektorja prišli v popolno nasprotje z interesi politične oblasti. Odnosi znotraj zasebnega sektorja pa naj bi temeljili na načelu konkurenčnosti, v kar naj se država ne bi vmešavala. Za tiste, ki bi v tem ekonomskem boju znotraj zasebnega sektorja propadli, pa je predvidel, da bodo rešitev zase našli v zaposlitvi v državnem sektorju. Tekmovalnost in konkurenčnost pa bi morala v celoti vladati tudi med državnim in zasebnim sektorjem, pri čemer naj bi tekmovalnost vzpodbujala državni sektor, da bi z ekonomskimi mehanizmi in ne oblastno političnimi ukrepi slabil in izrinjal zasebnega. Predlagal je vodenja državnih podjetij na povsem ekonomsko komercialni način, tako kot v zasebnem sektorju, in ne administrativnega. V resnici so mu idealen model za organizacijo in poslovanje državnega sektorja bile izkušnje zasebnega, najboljšo organizacijsko obliko pa mu je predstavljala delniška družba. Večina delnic naj bi bila v rokah države, država pa bi zaradi odprave anonimnosti kapitala lahko kontrolirala tudi druge. Delnice bi do višine, ko bi še imela prevlado država, tudi prodajala zasebnemu kapitalu, s čimer bi po Vavpetičevem mnenju bila mogoča slabitev zasebnega sektorja na ekonomskih temeljih. Na ta način naj bi se zasebni kapital na ekonomskih osnovah prostovoljno podrejal večinskemu deležu države v delniških družbah.⁴²

Vavpetičevi predlogi so bili "samo pobuda" in poskus iskanja oblik in metod za sožitje državnega in zasebnega sektorja oziroma nadvlado prvega nad drugim na ekonomskih in ne političnih zakonih, kar pa pri političnem vrhu ni bilo dovolj upoštevano.

Pomladi 1945 se je odnos do zasebne lastnine pokazal tudi v pripravah na agrarno reformo. Sprva naj bi bila to le nacionalizacija zemlje, ki je postala državna z zaplembami na osnovi avnojskega odloka o prehodu nemške imovine v roke države. Ta zemlja naj bi bila dajana v uživanje oziroma v trajen najem.⁴³ Temu je nasprotoval Kardelj, ki je zavzel stališče o razdelitvi zemlje v popolno in trajno zasebno last.⁴⁴ Za to je imel sicer politično računico, takšna je bila za oblast celotna agrarna reforma, s katero pa je bila v kmetijstvu zasebna lastnina ohranjena. Bila je omejena in drugače razdeljena, spremenila se je posestna struktura, vendar se načelo zasebne lastnine zemlje ni spremenilo. S kasnejšimi ukrepi kmetijske politike pa se je omejevala zasebna podjetnost.

⁴² AS II, 458/VIII.

⁴³ O dajanju v uživanje je bilo zapisano v Deklaraciji Začasne vlade DFJ, o trajnem najemu pa je razmišljal Moša Pijade. Borba X, 21.3. 1945, št. 71.

⁴⁴ Edvard Kardelj: Pot nove Jugoslavije. DZS, Ljubljana, 1946, str. 118-119.

S koncem vojne so se začela stališča do zasebne pobude počasi spreminjati. Vodilo je bilo: "Močan državni sektor je predpogoj za politični razvoj v bodočnosti." Življenje pa je vseeno zahtevalo močno udeležbo zasebnega sektorja in to zlasti v menjavi, zato je Kardelj menil, da je potrebno svobodno trgovino podpirati, da pa mora imeti država kontrolo. Kardelj je bil mnenja, da je razvijanje privatne iniciative potrebno, pri čemer se ni treba bati, "da bi kapitalistični elementi lahko ogrozili režim. Oni bodo bogateli, ampak v tej fazi, ko gre za oživljanje, jih je treba pustiti."⁴⁵

Takšno 'nepovsko' stališče je bilo opaziti tudi v 10. temeljni točki OF, sprejeti na prvem kongresu OF. V tej je bilo poudarjeno pospeševanje zasebne gospodarske pobude, vendar pod pogojem, da koristi skupnosti.

Takšen pogoj je v govoru na posvetovanju s trgovci in gostilničarji postavil tudi Boris Kidrič. Povedal pa je, da bo oblast podpirala proti zasebnim trgovcem nabavno-prodajne zadruga, NAPROZE. Trgovce je razdelil na patriotične, ki sodelujejo z oblastjo in špekulante, katerim je napovedal boj "kot proti izdajalcem", vključno s smrtno kaznijo.⁴⁶

Konec leta 1945, po volitvah v konstituanto, se je delovanje oblasti proti tako imenovanim špekulantom, kar pa je v resnici bila politična akcija proti vsej zasebni trgovini, še krepilo.⁴⁷ Decembra 1945 je v Narodni vladi Slovenije prišlo do zamenjave ministra za trgovino in preskrbo dr. Lada Vavpetiča⁴⁸ zaradi, po mnenju v vodilnih političnih krogih, nepravilnega oziroma preveč popustljivega odnosa do zasebne trgovine. Njegov odnos je bil očitno v skladu z njegovimi pogledi, predstavljenimi pomladi 1945, torej da se privatni sektor ohrani.⁴⁹ Tudi v tem primeru je šlo za način nastopanja proti zasebnemu sektorju v trgovini oziroma zasebnemu sektorju nasploh.

Pred sprejemom ustave nove Jugoslavije se je pogled na zasebno lastnino in pobudo torej spremenil in dobil v praksi revolucionarno ostrino. Ni bilo potrebno več posebno taktiziranje. Razlaščenje na osnovi 'patriotične nacionalizacije' kot zaplemba je po koncu vojne množično potekalo,⁵⁰ akcija proti špekulantom pa je bil dodaten način ukinjanja zasebne lastnine, kajti 'patriotične nacionalizacije' v primeru vse zasebne trgovine ni bilo mogoče uveljaviti. Upoštevati velja, da je zakon o pobijanju špekulacije iz aprila 1945 predvidel tudi zaplembo imovine. S tem se je odpravljala predvsem mala zasebna lastnina.

⁴⁵ Edvard Kardelj, referat na seji IOOF 20.6. 1945; celoten govor je stenografiral dr. Makso Šnuderl in ga vložil v svoj dnevnik. Dnevnik, IV del (zapis 21.6. 1945), rokopis pri avtorju.

⁴⁶ Boris Kidrič: Zbrano delo, 2. knjiga. Ljubljana 1978, str. 387.

⁴⁷ Za preganjanje špekulantov, saboterjev in črnoborzijancev so bili po sklepu CK KPJ 26. 12. 1945 ustanovljeni pri vrhovnih sodiščih v federalnih enotah posebni senati oz. posebna sodišča. Z delom so začela v začetku leta 1946. Glej Jera Vodušek Starič: Ozadje sodnih procesov v Sloveniji v prvem povojnem letu. PNZ, XXXII, 1992, 1-2, str. 151.

⁴⁸ UL SNOS in NVS, 61 - 395, 15.12. 1945.

⁴⁹ O napakah, zaradi katerih je moral minister Vavpetič odstopiti glej J. Vodušek Starič: Prevzem oblasti 1944-1946. Ljubljana 1992, str. 402-406.

⁵⁰ Do konca leta 1945 je bilo v Sloveniji izrečenih 25.476 zaplemb premoženja. Milko Mikola: Zaplemba premoženja v Sloveniji v letih 1945-1946. PNZ, XXII, 1992, 1-2, str. 168.

Kljub odločnemu nastopanju proti zasebnemu sektorju, zlasti v trgovini na malo, potrebni za preskrbo prebivalstva, pa je oblast v izvajanju obnove vseeno potrebovala sodelovanje zasebnega sektorja,⁵¹ zato je v ustavi FLRJ, sprejeti 31.1. 1946 obveljalo mešan gospodarski ustroj glede na lastnino proizvodnih sredstev: občeljudsko premoženje v rokah države, premoženje ljudskih združnih organizacij in premoženje fizičnih ali pravnih oseb (14. člen). Zasebna lastnina in zasebna podjetnost v gospodarstvu sta bili z ustavo zajamčeni, vendar pa je bilo dopuščena intervencija države v primeru, ko bi šlo za njene koristi oziroma splošne koristi (18. člen). Ti razlogi naj bi dajali državi pravico kontrole nad zasebnim sektorjem (15. člen), kar pomeni, da se ja lahko ta razvijal v okvirih, ki jih je določala država. Ustava je razlikovala razlastitev (ekspropriacijo) in nacionalizacijo, ki je bila v ustavi sicer omenjena, ne pa še uzakonjena. V razpravi ob pripravi ustave se je o njej sicer govorilo, vendar je Kardelj menil, da bi s tem "popolnoma brez potrebe nastalo neko vznemirjenje v gospodarstvu".⁵² Vseeno je torej še prevladal pragmatičen pogled na potrebnost obstoja zasebnega sektorja.

Zasebna lastnina in pobuda v gospodarstvu sta bili z ustavo zagotovljeni torej iz predvsem praktičnih življenjskih potreb, vendar je bil svoboden razvoj pogojen z njunim delovanjem za "splošno korist". V tem pa je mogoče videti tako elemente 'vojnega komunizma' kot NEP-a, pa tudi že načrtnega državnega gospodarstva z zasnovami kolektivizma. Vse je moralo biti podrejeno interesom in koristim države oziroma njeni politični oblasti.

Zaradi potreb gospodarskega življenja je do leta 1946 obstajal tudi mešan lastniški ustroj podjetij, v katerih je imela država 51 %, zasebni sektor pa 49 %. V letu 1946 pa je bil sprejet tudi sklep o nacionalizaciji,⁵³ konec leta je bila uzakonjena in izvedena in država je prevzela večji del proizvodnih sredstev v industriji. V zasebni lasti je ostala še trgovina na drobno, gostinstvo, manjši industrijski in obrtni obrati, torej tisto kar je bilo potrebno za funkcioniranje življenja in preskrbe, česar država še ni mogla v celoti prevzeti in organizirati. To je bilo nacionalizirano aprila 1948. Zasebna lastnina (ne pa tudi njen svobodni razvoj) je ostala v večini le še v kmetijstvu. V Sloveniji je bilo leta 1949, ko se je kolektivizacija kmetijstva začela, ki pa zasebne lastnine ni zakonsko odpravljala,

⁵¹ Preko zasebne trgovine je šla večina preskrbe. V Jugoslaviji (posebej za Slovenijo ni podatkov) je bilo leta 1945 40.624 prodajaln, od tega 36.216 zasebnih, 3.761 združnih, 692 državnih. Statistički godišnjak FNRJ 1954, str. 235, tab. 187.

⁵² Zasedanje ustavodajne skupščine. Komunist, Ljubljana, 1977, str. 151. Nacionalizacijo v ustavi je Kardelj zavrnil iz praktičnih razlogov, ker "bi morda naše gospodarstvo dezorganizirali, če bi izvedli nacionalizacijo prej, kot bi razmere za to dozorele."

⁵³ Sklep o nacionalizaciji je sprejel politbiro CK KPJ 22.9. 1946 z oceno, da nacionalizacija zaradi podraževanja tujega kapitala ne bo izzvala težav. Da se je odlašalo z nacionalizacijo je bil vzrok v političnih pa tudi gospodarskih razmerjih do t.i. zahodnih zaveznikov. Odločitev za nacionalizacijo je bila sprejeta predvsem zaradi tujih podjetij, ki so bila pod sekvestrom, oz. so svobodno delovala v Jugoslaviji (angleški, francoski, ipd.) "Če ne izvedemo nacionalizacije, bodo oni nas," je bilo izrečeno stališče na seji Politbiroja. Arhiv Jugoslavije, fond CK SKJ, politbiro CK KPJ III/21.

v zasebni lasti 231.134 gospodarstev oziroma 98,8 % vseh kmečkih gospodarstev.⁵⁴

Kljub temu, da je bila revolucija izvedena v času in pogojih osvobodilne vojne in je na političnem področju bila njena potrditev razglašena z ustavo, je bil socializem v resnici razglašen šele z odpravo večjega dela zasebne lastnine, kar je bil tudi pogoj za popolno prevlado države v gospodarstvu in uvedbo planskega gospodarstva po vzorcu iz Sovjetske zveze. Takrat je zaživel tudi nov družbeni red - socialistični. Oblast ni potrebovala več sprenevedanja v odnosu do zasebne lastnine in pobude v gospodarstvu, kakršno je imela od začetkov spreminjanja lastniških odnosov v času osvobodilne vojne, čeprav je bilo že tedaj jasno kakšen je "maksimalni program" revolucije. Ta je bil udejanjen v spreminjanju lastninskih odnosov in celotnega gospodarskega sistema v prvih letih po vojni.

---

⁵⁴ Popis živine, perutnine in čebelnih panjev po stanju na dan 1.2. 1949. Statistični urad LRS, kmetijska statistika, zvezek 7, str. 1, tab. 1.

Zdenko Čepič

ENTERPRISE AND REVOLUTION

Views of the National Liberation Movement on private economic enterprise

---

S u m m a r y

Following the revolution during the Liberation War, a new social order and with it a new economic system were introduced in Yugoslavia which thoroughly eliminated any possibility for private property based enterprise. During the revolutionary process between the years 1941 to 1945, the priority task was to change the legal order and political leadership rather than the economic system and private ownership. Dispossession of private property was indeed carried out during the war, however, it was limited to the confiscation of property owned by the occupiers' collaborators and was known as "patriotic nationalisation". As expressed in several declarations, the National Liberation Movement leadership was reluctant to alter the ownership position either hastily or excessively. This policy was a political manoeuvre dictated by a specific stage in the war and the political circumstances. Views on private property and enterprise were changing during the National Liberation War. From these it is possible to distinguish phases typical of the Soviet revolutionary economic system: wartime communism, New Economic Policy (NEP), planned economy and collective farming. Elements of each of these, especially wartime communism and NEP, occurred during the Liberation War and revolution.

Some typical wartime communist elements, such as the limitation of the free management of private property (enterprise limitation) could be found on the liberated Slovenian territory after the capitulation of Italy. All economic activity, including private, had to serve community interests and especially those of the partisan army, thereby becoming militarised. The characteristics of wartime communism were present until Spring 1944 when, due to the counter-productive effects of such an economy, the revolutionary leadership shifted towards the strengthening of private initiative. This introduced the NEP elements to the economy. In Autumn 1944, when the end of the War was imminent, demands for the suppression of wartime communist phenomena were expressed. Accordingly, after the National Liberation Movement had taken power in Slovenia, private property was not supposed to be eliminated but merely limited in operation. In February 1945, Edvard Kardelj, one of the most influential Yugoslav revolutionary leaders, proposed relatively free economic activity of the private sector because of its practical advantages. Such an orientation was modelled on the NEP which had been introduced in Soviet Russia in 1921. Between 1944 and 1945 the free development of private economy and enterprise was advocated by various economic and legal experts from scientific institutions of the Slovenian National Liberation Movement (such as the Study Commission of the SNOS presidency). After the war the attitude and policy towards enterprise changed. The emphasis was placed on the state sector, while still partly tolerating the private. This was above all the case with retail commerce, in which the new government endeavoured to suppress the black market and similar phenomena. Private property and the enterprise economy were also guaranteed by the Constitution of the Federal People's Republic of Yugoslavia of 1946. However, it was stipulated that they had to operate for the benefit of the state and government. Elements of wartime communism were combined with those of NEP and the state-run planned economy. By means of the nationalisation, introduced at the end of 1946 and in 1948, private property was almost entirely eliminated, except in agriculture, whereby enterprise was already limited through the agricultural policy measures and collective farming.